

<https://doi.org/10.15407/socium2025.04.042>

УДК 304.2:316.33:316.42

JEL: A14, I31, I38, O15, R13

Creative Commons Attribution 4.0 International

Сова О.Ю., канд. екон. наук, доц., старший науковий співробітник відділу соціального капіталу, Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України, бул. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна, email: sovy@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>, Scopus Author ID: 57225029294

ДЕСТИМУЛЯТОРИ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ: ЕСКІЗ ЕМПІРИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджується вплив параметрів соціального середовища на резилієнтність якості життя населення України в умовах тривалих криз, спричинених війною, соціальною нестабільністю та загостренням гуманітарних проблем. Автором запропоновано підхід до аналізу дестимуляторів стійкості вітчизняного соціального середовища через три фази резилієнтності – абсорбцію, адаптацію та трансформацію, пропонуючи систему головних чинників, які забезпечують спроможність суспільства зберігати життєздатність, пристосовуватись до змін і формувати нові стійкі моделі. Розкрито механізми дії системи соціального захисту на різних фазах резилієнтності, з виокремленням ролі освітньої, медичної та безпекової інфраструктури, ринку праці, цифрової інклюзії, волонтерства, а також громадянської активності. Особливу увагу приділено аналізу таких індикаторів резилієнтності соціального середовища, як рівень злочинності, самогубств, підліткової народжуваності, захворюваності на алкоголізм, наркоманію та туберкульоз, а також явищам бездомності та соціального сирітства, які в цілому концептуалізовані як дестимулятори. Показано, що зростання частоти цих явищ є не лише наслідком соціальної вразливості, але й індикатором поступового виснаження адаптивного ресурсу суспільства. У статті підкреслено, що порушення доступу до базових соціальних послуг, деградація інституцій довіри, а також погіршення психоемоційного стану населення підривають довгострокову стійкість якості життя. Аргументовано, що трансформаційна фаза резилієнтності вимагає не лише інституційних реформ, але й підтримки “ініціатив знизу”, розвитку соціального підприємництва та оновлення культурно-ціннісної основи суспільства. Отримані результати мають прикладне значення для вдосконалення державної соціальної політики, орієнтованої на зменшення вразливості та посилення соціальної згуртованості як стратегічної передумови відновлення України.

Ключові слова: соціальне середовище, якість життя населення, індикатори резилієнтності якості життя, дестимулятори, згуртованість суспільства, соціальний капітал.

Sova O.Yu., Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Senior research fellow, Social Capital Department, Mykhilo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 60, Blvd Taras Shevchenko, Kyiv, 01032, Ukraine, email: sovy@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>, Scopus Author ID: 57225029294

DISINCENTIVES OF RESILIENCE OF THE SOCIAL ENVIRONMENT IN UKRAINE: AN OUTLINE OF EMPIRICAL ANALYSIS

The article examines the impact of social environment parameters on the resilience of quality of life in Ukraine under prolonged crises caused by war, social instability, and escalating humanitarian issues. The author proposes an approach to the analysis of disincentives to the sustainability of the domestic

© Сова О.Ю., 2025

ISSN 1681-116X. Ukr. socium, № 4 (95): 42–61

social environment based on three phases of resilience – absorption, adaptation, and transformation – and suggests a system of key factors that enable society to maintain viability, adapt to change, and develop new sustainable models. The functioning mechanisms of the social protection system are explored across different phases of resilience, with emphasis on the roles of educational, healthcare, and security infrastructure, the labour market, digital inclusion, volunteering, and civic engagement. Particular attention is given to analysing such social environment resilience indicators as crime and suicide rates, early motherhood, prevalence of alcoholism, drug addiction, and tuberculosis, as well as the phenomena of homelessness and social orphanhood, which are generally considered as demotivating factors. The study demonstrates that the increasing frequency of these phenomena is not only a consequence of social vulnerability but also an indicator of the gradual exhaustion of society's adaptive capacity. The article emphasises that limited access to essential social services, the degradation of institutions of trust, and the deterioration of the population's psychosocial state undermine the long-term sustainability of quality of life. It is argued that the transformational phase of resilience requires not only institutional reforms but also 'bottom-up initiatives', the development of social entrepreneurship, and a renewal of the cultural and value foundations of society. The findings have practical application for improving state social policy aimed at reducing vulnerability and strengthening social cohesion as a strategic prerequisite for Ukraine's recovery.

Keywords: *social environment, quality of life of the population, quality of life resilience indicators, disincentives, social cohesion, social capital.*

Забезпечення гідних умов життя для населення країни дедалі більше залежить не лише від економічних чинників, але й від стану соціального середовища, яке зумовлює взаємодії між інституціями, спільнотами та індивідами. Саме воно створює та обмежує можливості для задоволення базових потреб, соціальної мобільності, самореалізації та особистісного зростання. У кризогенному та посткризовому контексті, зумовленому наслідками пандемії, воєнними діями та структурною нестабільністю, особливої ваги набуває здатність соціального середовища забезпечити стійкість суспільства до викликів. Концепт резилієнтності, що активно розвивається в сучасних міждисциплінарних дослідженнях, пропонує аналітичну рамку для оцінки таких можливостей.

Вплив соціального середовища на добробут населення як системний і багатофакторний дедалі частіше враховується під час аналізу якості життя у кризових умовах. У працях дослідників вивчається резилієнтність соціальних систем, їхні інституційні та соціальні компоненти, соціальний капітал. Зокрема, дослідження Д. Ріцці [1], а також Ч.-Ф. Лі та А. Мостафаві [2] акцентуються на значущості соціальних зв'язків, довіри та мережевої взаємодії як базису психологічної резилієнтності внутрішньо переміщених осіб і територіальних громад. Ю. Кьянг та інші наводять висновки, що ефективність соціальних інституцій і міцна взаємопідтримка є ключовими чинниками підвищення індивідуальної та колективної здатності протистояти соціальним ризикам [3]. К. Ванг та Ю. Ке у своєму метааналізі окреслили фундаментальні показники соціальної стійкості громад [4].

Е. Лібанова аналізує соціоекономічну резилієнтність України до воєн і внутрішніх потрясінь [5]. Серед пріоритетних напрямів забезпечення стійкості соціального середовища виокремлюється формування спроможних територіальних громад як основи для забезпечення доступу до публічних послуг, ресурсів та участі громадян у процесах

управління [6]. О. Дяконенко та Т. Нечитайло висвітлюють функції громадських організацій у побудові резилієнтних громад [7], а в подальшому дослідженні сфокусували увагу на значущій ролі синергії комерційного та громадського секторів у посиленні соціально-економічної активності спільнот і зміцненні їхнього інституційного потенціалу й фінансової спроможності [8].

Попри значну кількість наукових публікацій, присвячених резилієнтності суспільства, залишаються поодинокими дослідження, які зосереджуються саме на кількісних параметрах соціального середовища, характері їхнього впливу на якість життя населення та на аналітичній інтерпретації цих показників в українському контексті. Розгляд стійкості соціального середовища крізь призму трьох функціональних фаз – абсорбції, адаптації та трансформації – дозволяє ідентифікувати його потенціал до збереження системної цілісності, швидкого реагування на зміни та інноваційної перебудови. При цьому зростає потреба у виявленні чинників, які або підтримують соціальну резилієнтність (стимулятори¹), або її ослаблюють (дестимулятори²).

В умовах тривалих соціально-економічних і безпекових загроз, зумовлених бойовими діями, деградацією інститутів довіри й міграційними процесами, актуалізується потреба в глибшому розумінні резилієнтності соціального середовища. Виснаженість ресурсів українського суспільства довгостроковими гуманітарними, економічними і політичними кризами, спричиненими пандемією та війною, підкреслює актуальність узагальнення саме тих індикаторів, які виявляють гальмування процесів розбудови соціального середовища. Систематизація дестимуляторів надасть можливість не лише виявити кризові прояви, але й оцінити потенціал суспільства до самовідтворення, акумуляції людських ресурсів і зміцнення соціальної згуртованості. Відсутність єдиного підходу до вимірювання таких дестимуляторів ускладнює розроблення ефективної соціальної політики та стратегій відновлення країни.

Відповідно, **метою статті** є систематизація абсолютних і відносних показників соціального середовища (дестимуляторів його резилієнтного потенціалу) як чинників формування якості життя населення. Представлений емпіричний аналіз спрямований на виявлення слабких місць у структурі середовища та визначення кроків до пом'якшення їхнього негативного впливу на резилієнтність якості життя населення.

Методологія дослідження спирається на комплексний підхід, який поєднує теоретичний аналіз, узагальнення статистичних даних та інтерпретацію соціальних процесів у контексті резилієнтності. Використано поєднання кількісних і якісних методів, що уможливають оцінювання тенденцій у функціонуванні соціального

¹ Стимулятори – це чинники, які сприяють соціальній згуртованості, відновленню та інтеграції спільнот (наприклад, доступ до публічних послуг, розвиток громадських ініціатив, психологічна підтримка, соціальна мобільність, інклюзивність інституцій тощо).

² Дестимулятори – це показники соціальних ризиків, що свідчать про зниження соціального капіталу та втрату адаптивного потенціалу (зокрема, зростання злочинності, бездомності, суїцидів, соціального сирітства, підліткового материнства тощо).

середовища, виявлення чинників зниження його стійкості та підвищення напруженості, а також зв'язку між соціальними ризиками й динамікою якості життя населення.

Оцінка соціального середовища з позицій резилієнтності якості життя вимагає виокремлення та обґрунтування індикаторів, які відображають вразливість, адаптивність і трансформаційний потенціал суспільства у підтримці базових стандартів добробуту населення. У міжнародній практиці оцінювання якості життя населення здійснюється за допомогою комплексних індикаторів, які охоплюють різні аспекти добробуту. Наприклад, Індекс людського розвитку (HDI) (Програма розвитку ООН, UNDP) оцінює середні досягнення країни в трьох ключових вимірах: здоров'я, освіта, рівень життя³. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) розробила Індекс кращого життя (Better Life Index), який налічує 11 позицій, що впливають на добробут⁴. "Євростат" пропонує оцінювати 9 ключових сфер, які охоплюють основні аспекти якості життя⁵.

З огляду на те, що соціальне середовище є основою підтримання та відновлення якості життя населення, подальший наш аналіз спрямовано на виокремлення та обґрунтування індикаторів, які описують його резилієнтність. Основними джерелами даних для аналізу були Державна служба статистики України, статистика міжнародних організацій (ООН, ВООЗ та ЮНІСЕФ), а також звіти соціологічних досліджень неурядових організацій. В умовах повномасштабної війни процес збору й обробки такої інформації суттєво ускладнений, що впливає на її повноту й актуальність.

Значущим аспектом у процесі аналізу соціально-демографічних явищ є питання джерел статистичної інформації та методики обчислення. Надійність джерел є неоднорідною; водночас найбільш достовірними вважаються дані, надані міжнародними організаціями та офіційними державними інституціями. В Україні чисельність населення розраховується Державною службою статистики за національною методологією, яка ґрунтується на поточних даних державної реєстрації та розрахункових оцінках. Водночас такі міжнародні організації, як ЮНІСЕФ, Світовий банк, ООН або ВООЗ, часто використовують інші підходи, зокрема прогнозні або модельні оцінки, які можуть враховувати непрямі дані або методи екстраполяції. За оцінкою Е. Лібанової, на кінець 2022 р. в країні налічувалося від 28 до 34 млн осіб⁶. У таблиці 1 відображено чисельність населення України за двома статистичними джерелами.

У цьому зв'язку важливо зазначити, що рівень показників на 100 тис. населення або інші відносні величини, що розраховуються на основі чисельності населення, можуть відрізнятися залежно від першоджерела. Такі розбіжності зумовлені як різницею

³ Human Development Index. United Nations Development Programme. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index>

⁴ Better Life Index. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecdbetterlifeindex.org>

⁵ Eurostat: Quality of life. European Union. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

⁶ Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів – демографи. *Укрінформ*. 06.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetsavid-28-do-34-miljoniv-demografi.html>

в абсолютних вимірниках, що беруться за основу розрахунків, так і специфікою методологій обліку переміщених осіб, втрат, міграції тощо. Отже, при порівнянні статистичних даних із різних джерел доцільно враховувати зазначену методологічну неоднорідність, особливо у випадках аналізу динаміки соціальних проблем або при здійсненні міжнародних порівнянь.

Таблиця 1

Чисельність населення України у 2018–2024 рр.

Роки	Чисельність наявного населення України, осіб	
	Держстат*	Світовий банк
2018	42 153 201	45 208 907
2019	41 902 416	44 957 458
2020	41 588 354	44 680 014
2021	41 167 335	44 298 640
2022	–	41 048 766
2023	–	37 732 836
2024	–	37 860 221

* Оприлюднення інформації з 2022 р. буде поновлено після завершення встановленого Законом України “Про захист інтересів суб’єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни” від 03.03.2022 р. № 2115-IX терміну для подання статистичної та фінансової звітності.

Джерело: складено автором за даними: Population total Ukraine. World Bank. 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=UA>; Чисельність та природний рух населення. Державна служба статистики України. 17.05.2024. URL: <https://stat.gov.ua/uk/releases/chyselnist-ta-prirodnyu-rukhn-naseleennya-2>

Оцінка соціального середовища України є важливою для розуміння поточних викликів, розробки ефективної демографічної політики та спрямування ресурсів для підтримки населення. З огляду на попередньо визначені конфігурації соціального середовища [9], це дослідження продовжить цикл праць і деталізуватиме параметри соціального середовища, які забезпечують резилієнтність якості життя (табл. 2).

На сучасному етапі для українського суспільства фаза абсорбції уже значною мірою пройдена. Базові системи безпеки, охорони здоров’я та соціального захисту були мобілізовані для реагування на пандемію та під час початку повномасштабної війни. Наразі головними стають фази адаптації та трансформації: населення вимушене змінювати поведінкові моделі, а громади – шукати нові формати взаємодії, джерела забезпечення та способи підтримки якості життя. Перехід до стійкої моделі розвитку українського суспільства потребує наразі активного переосмислення інституційних підходів до державного управління, зміцнення людського капіталу та акумуляції соціоекономічних ресурсів. Тут ми відштовхуємося від припущення, що соціальне середовище – це не лише сукупність соціальних інститутів і практик, але й середовище безпеки, стабільності та соціальної інтегрованості, яке або сприяє відновленню якості життя після потрясінь, або, навпаки, посилює соціальні ризики.

Абсорбція, адаптація та трансформація як фази резилієнтності активно використовуються в міжнародних дослідженнях з екологічної, соціальної та інституційної стійкості [9], і саме на цій тріаді ми базуємо систему маркерів соціальних ризиків (табл. 3),

що дають змогу оцінити соціальне середовище крізь призму загроз його резилієнтності, тобто здатності абсорбувати шоки, адаптуватися до соціальних збурень і трансформуватися в напрямі зміцнення добробуту.

Таблиця 2

Параметри забезпечення резилієнтності якості життя населення в соціальному середовищі

Фази резилієнтності	Ключові параметри середовища	Механізм впливу
Абсорбція (поглинання ризиків)	Система базових публічних послуг (медицина, соціальний захист, безпека). Стійкість інституцій. Наявність резервів (кадрових, ресурсних)	Дозволяє зменшити первинний шок від кризи (наприклад, пандемії, війни, економічної турбулентності) та зберегти життєздатність базових систем
Адаптація (приспосовання до змін)	Гнучкість зайнятості та ринку праці. Розвинуті мережі соціального капіталу (волонтерство, взаємодопомога). Доступ до якісної освіти та перекваліфікації. Цифрова інклюзія	Дозволяє населенню змінювати поведінку, пріоритети, моделі споживання та зайнятості, зберігаючи якість життя у нових умовах
Трансформація (перехід до нової стійкої моделі)	Ініціативність громад і громадянська активність. Інституційна відкритість до змін. Підтримка інновацій, соціального підприємництва. Культурно-ціннісний капітал (ідентичність, орієнтація на розвиток)	Сприяє створенню нових форматів соціальної організації, перерозподілу ресурсів і формуванню більш стійкого способу життя

Джерело: складено автором.

Отже, ці індикатори охоплюють як кількісні, так і якісні характеристики дестимуляторів соціального середовища. Їхнє комплексне використання дає можливість не лише зафіксувати збурення, але й виявити потенціал суспільства до відновлення, мобілізації ресурсів, збереження довіри до інституцій, підтримки вразливих груп і розвитку соціальної згуртованості. Усі зазначені показники:

- поєднують об'єктивний вимір (статистичні дані) з інтерпретацією стану соціальних механізмів, що формують повсякденне середовище життя людини;
- є дестимуляторами, адже відображають порушення таких базових функцій соціального середовища, як безпека, турбота, доступ до послуг, соціальна підтримка, довіра;
- дають змогу оцінити не лише наявний рівень добробуту, але й здатність середовища відновлюватися після шоків (війни, пандемії, економічної кризи тощо).

З огляду на отримані результати оцінки соціального середовища та виявлені тенденції його резилієнтності, подальший виклад стосуватиметься насамперед практичної інтерпретації індикаторів, які є дестимуляторами соціальних процесів в Україні.

Рівень злочинності. У 2018–2021 рр. Україна демонструвала стійку тенденцію до зниження рівня зареєстрованої злочинності. За даними Державної служби статистики України, у 2018 р. зареєстровано 487,1 тис. злочинів, і протягом наступних років цей

показник послідовно зменшувався: у 2019 р. – 444,1 тис. (зниження на 8,83%), у 2020 р. – 360,6 тис. (зниження на 18,8%), а в 2021 р. – 321,4 тис. (зниження ще на 10,87%)⁷. Зменшення виявилось у більшості категорій правопорушень, зокрема, грабежах, умисних тілесних ушкодженнях, хуліганстві та навіть вбивствах. Так, кількість грабежів у 2021 р. скоротилась на 36% порівняно з попереднім роком.

Таблиця 3

Дестимулятори соціального середовища як чинника резилієнтності якості життя

Індикатор	Показник	Обґрунтування
Рівень злочинності	Кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення	Високий рівень злочинності свідчить про низьку здатність соціального середовища забезпечити безпеку та соціальний контроль – базові функції для абсорбції стресу. Цей індикатор також демонструє потенційний дефіцит соціального капіталу, довіри та інституційної ефективності
Рівень самогубств	Кількість померлих від навмисного самоушкодження на 100 тис. населення	Один з найчутливіших індикаторів психосоціального стану середовища: високі показники свідчать про низький рівень підтримки, соціальної включеності та відчуження, що знижує адаптивність середовища до психологічного стресу
Бездомність	Чисельність бездомних осіб за певною методологією обліку	Відображає крайній ступінь соціального виключення. Поширення бездомності вказує на слабкість інституцій підтримки, брак житлової політики й обмежену абсорбційну здатність системи
Рівень соціального сирітства	Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на 100 тис. дітей віком 0–17 років	Свідчить про неспроможність соціального середовища захистити найуразливіші групи. Таке середовище демонструє знижену здатність до відтворення соціальної цілісності, що знижує як адаптивність, так і трансформаційний потенціал
Рівень підліткової народжуваності	Коефіцієнт народжуваності серед дівчат на 1000 жінок віком 15–19 років	Показник свідчить про рівень сексуальної освіти, доступ до послуг охорони здоров'я та соціальну перспективу молоді. Високі значення асоціюються з бідністю, нестачею соціального контролю та недостатнім рівнем інституційної підтримки, що знижує адаптаційні можливості молодого покоління
Рівень захворюваності на алкоголізм і наркоманію	Кількість осіб із вперше встановленим діагнозом алкоголізму, нарко- і алкогольних психозів на 100 тис. населення	Ці захворювання є як наслідком психосоціального тиску, так і чинником розкладу соціальних структур. Високий рівень поширення свідчить про низький рівень абсорбції та адаптації до криз у спільноті
Розгортання епідемії туберкульозу	Кількість осіб з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу на 100 тис. населення	Епідеміологічна ситуація вказує на ефективність охорони здоров'я, санітарно-гігієнічних умов життя та соціальної підтримки. Хронічно високі рівні – ознака структурної вразливості соціального середовища

Джерело: складено автором.

⁷ Кількість виявлених злочинів за окремими видами. *Скільки-скільки?* 28.12.2024. URL: <https://skilky-skilky.info/kilkist-vyivlenykh-zlochyniv-za-okremymy-vydamy>

Проте після початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р. ситуація кардинально змінилася. Хоч у перші шість місяців війни спостерігалось зниження загальної кількості зареєстрованих злочинів, наприкінці 2022 р. загальний рівень кримінальної активності зріс, головним чином через велику кількість воєнних злочинів. У 2023 р. рівень зареєстрованої злочинності зріс ще більше, а саме на 31% порівняно з 2022 р.⁸. Особливо відчутним було зростання злочинів, не пов'язаних безпосередньо з бойовими діями: кількість випадків шахрайства збільшилась у 2,5 рази, крадіжок – на 18%, злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами – на 13%, а злочинів проти життя та здоров'я особи – на 47%. Більш узагальнена динаміка зареєстрованих злочинів в Україні представлена в таблиці 4.

Таблиця 4

Рівень злочинності в Україні у 2018–2024 рр.

Роки	Зареєстровані злочини, одиниць	Відхилення до попереднього року, %	Рівень злочинності на 100 тис. населення, злочинів
2018	487 133	–	1138,63
2019	444 130	–7,58	1059,90
2020	360 622	–18,79	864,90
2021	321 443	–10,87	780,20
2022	362 636	+12,82	906,59
2023	475 595	+31,15	1219,47
2024	492 479	+3,55	1279,17

Джерело: складено автором за: Ягунов Д.В. Злочини в Україні (2013–2024): загальні показники. 2025. URL: <https://www.yagunov.in.ua/2025-general-crimes>

За 2022–2024 рр. дані можуть дещо відрізнятися залежно від методології врахування воєнних злочинів та умов доступу до територій, проте навіть за наближеними оцінками простежується чіткий розворот тренду після 2021 р. Таке зростання злочинності, особливо в умовах воєнного стану, має прямий вплив на резилієнтність якості життя населення. Безпека є однією з головних складових як фізичного, так і психосоціального благополуччя. Зростання числа злочинів, зокрема насильницьких, підриває довіру громадян до інституцій, обмежує соціальну мобільність, створює додаткові стресові чинники й посилює вразливість уразливих груп населення. Зниження безпеки змушує людей або змінювати місце проживання, або витратити додаткові ресурси на захист, що послаблює їхню соціальну та економічну стійкість. Отже, зростання рівня злочинності в умовах війни стає не лише показником погіршення криміногенної ситуації, але й чинником, що системно впливає на зниження якості життя в усіх його вимірах – від фізичної безпеки до добробуту громад.

Рівень самогубств. Останніми роками рівень самогубств в Україні залишається стабільно високим і демонструє незначні коливання з тенденцією до зростання в окремих соціальних групах. У 2018 р. загальний рівень становив 21,9 випадків на 100

⁸ Shostko O. Brief review of changes in the crime rate during Russia's war against Ukraine. Crime Statistics. *Ukrainian center of legal studies*. 01.06.2024. URL: <https://ukrcls.com/studies-eng-5>

тис. населення, що було найвищим показником за розглянутий період. У 2019 р. він дещо знизився до 21,6, а у 2020 р. – до 21,2⁹. У 2024 р. Україна посіла одинадцяту позицію в світовому рейтингу самогубств, а рівень смертності від суїцидів залишається стабільно високим (21,6 випадків на 100 тис. населення)¹⁰ (табл. 5).

З 2022 р. Державна служба статистики України не надає офіційних даних щодо кількості самогубств. За оцінками експертів, повномасштабна війна негативно впливає на психічне здоров'я населення, що може призводити до зростання кількості суїцидів [10]. Так, у 2021 р. зафіксовано 94 дитячі самогубства, а у 2023 р. було зафіксовано вже 116 дитячих спроб і суїцидів лише до листопада¹¹, що свідчить про зростаючий психологічний тиск на найвразливіші групи населення, зокрема дітей, на тлі повномасштабної війни.

Таблиця 5

Рівень самогубств в Україні у 2018–2024 рр., осіб

Роки	Кількість суїцидів	Дитячі самогубства	Рівень самогубств на 100 тис. населення
2018	6279	82	21,9
2019	6190	88	21,6
2020	6103	94	21,2
2021	2988 (на 01.07.2021 р.)	94	–
2022	–	127 (спроби)	–
2023	–	116 (на 15.11.2023 р.)	–
2024	–	–	21,6

Джерело: складено автором за: Кількість суїцидів в Україні. З 2005-го року кількість самогубств в Україні знизилася вдвічі. *Опендатабот*. 2021. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/suicide-statistics>; Україна на світовій карті самогубств. *ФАКТ*. 2025. URL: <https://fact-news.com.ua/ukraina-na-svitoviy-karti-samohubstv-statystyka-i-fakty-yaki-zmushuyut-zamyslytysya>

Рівень самогубств є чутливим індикатором соціального стресу та психоемоційного стану населення. Впродовж 2018–2021 рр. стабільно високі показники суїцидів свідчили про хронічну соціальну напруженість, зокрема серед чоловіків, що може бути наслідком економічної нестабільності, зниження соціального капіталу та обмеженого доступу до психосоціальної підтримки.

У 2022–2023 рр. чітко простежується зростання випадків самогубств серед дітей, причиною може бути травматизація внаслідок війни, вимушеної міграції, втрати близьких, зруйнованого освітнього середовища та браку доступу до психологічної допомоги. Ці чинники є особливо небезпечними в умовах зниження резилієнтності соціального середовища, коли патронатні інститути або ослаблені, або перевантажені.

⁹ Ukraine Suicide Rate. Macrotrends. URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/UKR/ukraine/suicide-rate>

¹⁰ Україна на світовій карті самогубств: статистика і факти, які змушують замислитися. *ФАКТ*. 2025. URL: <https://fact-news.com.ua/ukraina-na-svitoviy-karti-samohubstv-statystyka-i-fakty-yaki-zmushuyut-zamyslytysya>

¹¹ Моніторинг випадків суїцидів серед дітей. *Омбудсман України*. 21.12.2023. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/monitoring-vipadkiv-suyicidiv-sered-ditej

Суїцидальна поведінка, особливо серед дітей, є тривожним сигналом розриву соціального діалогу між державою та громадянами у гарантуванні безпеки та підтримці гідного життя.

Бездомність. За загальної соціально-економічної нестабільності в Україні проблема бездомності залишається малодослідженою через брак достовірної статистики. У 2018 р. офіційно було зареєстровано 16 тис. бездомних осіб, проте навіть тоді експерти вказували на істотне заниження цих даних через недосконалу систему обліку¹². У 2020 р. Міністерство соціальної політики України наводило цифру в 33 тис. бездомних по всій країні. Однак альтернативні оцінки свідчили про 20 тис. осіб лише в Києві, що знову вказує на глибоку недооцінку реального масштабу проблеми¹³. Станом на 01.01.2022 р. в Україні функціонувало 73 заклади для бездомних осіб, в яких протягом 2021 р. перебувало на обслуговуванні 32,6 тис. осіб¹⁴.

Ситуація істотно ускладнилася з початком повномасштабної війни у 2022 р.: згідно з дослідженням Depaul Україна, в 2024 р. кожен п'ятий бездомний (22%) є внутрішньо переміщеною особою (ВПО)¹⁵. Основними чинниками втрати житла стали виселення, конфлікти в родині, втрата роботи або розрив стосунків. Таким чином, бездомність в Україні набула нових рис: тепер вона нерідко спричинена не тільки хронічною бідністю, але й війною, що створює принципово нові виклики для системи соціального захисту.

Відсутність офіційної статистики ускладнює точну оцінку масштабів бездомності в Україні. Основними причинами її зростання є війна, внутрішнє переміщення населення, знищення житла та соціально-економічні труднощі (табл. 6).

Поширення бездомності в Україні прямо загрожує соціальній стійкості країни: зростає кількість людей, які не мають доступу до таких базових послуг, як житло, харчування, медична допомога та гігієна. За даними Depaul Україна, 81% бездомних потребують гарячої їжі, 65% – гігієнічних послуг, а 36% – медичної допомоги. Крім того, високий рівень вразливості цієї категорії населення виявляється у частоті насильства: 69% зазнавали агресії на вулиці, а кожна друга жінка – жертва домашнього насильства¹⁶.

Таким чином, бездомність не лише знижує якість життя конкретних людей, але й підриває загальну соціальну резилієнтність: посилюється нерівність і маргіналізація,

¹² Ампілогова А. Ситуація з бездомними в Україні. *VIT.UA*. 31.10.2019. URL: <https://bit.ua/2019/10/homeless-in-ukraine>

¹³ Cookman L. 'With help, we might survive': Kyiv sees sharp rise in homeless people. *Guardian*. 22.06.2023. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/jun/22/with-help-we-might-survive-kyiv-sees-sharp-rise-in-homeless-people>

¹⁴ В умовах воєнного стану особи без постійного місця проживання отримують соціальні послуги, – Мінсоцполітики. Міністерство соціальної політики України. 28.04.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-voyennogo-stanu-osobi-bez-postijnogo-miscya-prozhivannya-otrimuyut-socialni-poslugi>

¹⁵ Бездомність в Україні. Depaul Україна. 2024. URL: <https://depaul.org.ua/wp-content/uploads/sites/10/2024/09/БЕЗДОМНІСТЬ-В-УКРАЇНІ-1.pdf>

¹⁶ Бездомність в Україні.

зростає навантаження на гуманітарну та медичну допомогу, що в довгостроковій перспективі шкодить стабільності суспільства.

Таблиця 6

**Причини бездомності респондентів, які є отримувачами
соціальних послуг в Україні, у 2024 р., %**

Причини бездомності	Послуги для бездомних	Послуги тимчасового проживання для ВПО
Переміщення	22	95
Виселення	29	5
Конфлікт у родині	24	0
Розрив стосунків	23	5
Втрата роботи	22	5
Залежність	17	0
Пошкоджене / знищене житло	9	0
Продане житло	8	0
Вихід з інтернату / дитбудинку / в'язниці	8	0
Втрачені / вкрадені документи	5	0
Інше	5	0

Джерело: складено автором за: Бездомність в Україні. Depaul Україна. 2024. URL: <https://depaul.org.ua/wp-content/uploads/sites/10/2024/09/БЕЗДОМНІСТЬ-В-УКРАЇНІ-1.pdf>

Найгірше, що хронічна бездомність стала типовим явищем: майже половина опитаних живе на вулиці понад п'ять років. Це свідчить не лише про глибину проблеми, але й про обмеженість ефективних інтервенцій. Зростання числа бездомних серед ВПО лише загострює ситуацію, адже чинна інфраструктура не здатна забезпечити довгострокове житло й інтеграцію у громади.

Рівень соціального сирітства. Соціальне сирітство визначається як ситуація, коли дитина має біологічних батьків, але не перебуває під їхньою опікою внаслідок таких соціальних та економічних причин, як недбалість, зловживання алкоголем або наркотичними засобами, матеріальна скрута або інші складні життєві обставини. Однією з головних причин соціального сирітства в Україні є формування прощарку соціопатичних сімей в умовах соціально-економічної нерівності, а також поширення бідності й алкоголізму.

Проблема соціального сирітства в Україні протягом останнього десятиліття залишається стійкою та значною. Ще до початку повномасштабної війни кількість дітей без належного батьківського піклування була значною, а саме понад 90 тис. дітей у 2017 р. вважалися соціальними сиротами [11]. У 2019 р. офіційно фіксувалося 68,9 тис. дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а в 2021 р. ситуація ускладнилася: за оцінками ЮНІСЕФ, у закладах інституційного догляду перебувало близько 100 тис. дітей, з яких майже 75% були соціальними сиротами¹⁷.

Варто розрізнити поняття “соціальне сирітство” і “фактичне сирітство”: соціальні сироти мають живих батьків, які не виконують батьківських обов'язків, тоді як фак-

¹⁷ Gabarró A. Social orphanhood. *XQ Magazine*. 07.02.2024. URL: <https://xqthenews.com/en/social-orphanhood-an-endemic-ukrainian-malady-made-visible-by-the-war>

тичні сироти не мають батьків унаслідок їхньої смерті. Війна спричинила збільшення обох категорій: з одного боку, відбулося зростання кількості дітей, які втратили батьків унаслідок бойових дій, а з іншого боку, – посилення соціального сирітства через міграцію, розлучення сімей і соціальну дестабілізацію.

За даними регіональних служб у справах дітей, з 24 лютого 2022 р. по 1 квітня 2023 р. було виявлено 8512 дітей, які втратили батьківське піклування внаслідок бойових дій, причому 1476 з них стали сиротами саме через війну. Показники усиновлення за цей період також демонструють тривожну тенденцію: якщо в 2014 р. було усиновлено 1358 дітей, то в перші два роки повномасштабної війни ця цифра знизилася до 435. У 2023 р. спостерігалось незначне покращення – усиновлено 927 малюків (табл. 7), однак цього недостатньо для компенсації зростання кількості дітей, які втратили батьківське піклування через війну¹⁸.

Таблиця 7

**Статистика соціального сирітства в Україні
за 2018–2024 рр.**

Роки	Кількість дітей, які є сиротами та такими, що позбавлені батьківського піклування, тис. осіб	Рівень соціального сирітства, осіб на 100 тис. дітей віком 0–17 років	Кількість усиновлених дітей, осіб	Кількість дітей віком 0–17 років, тис. осіб
2018	69,4	915	2757	7580
2019	68,9	914	2878	7534
2020	68,5	918	1964	7459
2021	67,6	920	2150	7349
2022	59,7	1109	1727	5385
2023	64,1	–	927	–
2024	62,1	–	1270	–

Джерело: складено автором за: Волянська А. В Україні на 27% зросла кількість усиновлень: скільки дітей знайшли родини. *Українські національні новини*. 25.02.2025. URL: <https://unn.ua/news/v-ukraini-na-27percent-zroslo-kilkist-usynovlen-skilky-ditei-znaishly-rodyny>; Мурашко А. В Україні зменшилась кількість дітей-сиріт: нові дані від Мінсоцполітики. *Українські національні новини*. 04.01.2025. URL: <https://unn.ua/en/news/the-number-of-orphans-in-ukraine-has-decreased-new-data-from-the-ministry-of-social-policy>; Дані державної статистики щодо кількісних показників становища дітей та молоді в Україні. Громадська організація “Інститут молоді”. 2023. URL: https://inmol.org/statistica/all/?gen=all,men,women&age=14-34&ch_gen=ch_all,boys,girls&ch_age=0-17; Situation Analysis of Children in Ukraine. UNICEF. 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49211/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_ENG.pdf; Статистичний щорічник України 2022 / за ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2023. URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-02/Збірник%20Статистичний%20щорічник%20України%202022%20рік.pdf>

¹⁸ Штокалюк Ю. Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення. *Юридична газета*. 26.05.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viyana-i-siritstvo-skilki-ditey-v-ukrayini-zalishilisa-bez-batkiv-ta-yak-zminivsya-riven-yihnologo-usi.html>

За даними досліджень, загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у 2023 р. становила приблизно 70 тис.¹⁹. Міністерство соціальної політики України оприлюднило інформацію про 64 тис., а у 2024 р. ця цифра зменшилася до 62 тис.²⁰.

Зростання соціального сирітства в Україні, особливо під впливом війни, чинить суттєвий тиск на соціальну інфраструктуру та загальну резиліентність якості життя населення. Втрата батьківського піклування у великій кількості дітей призводить до збільшення потреб у державній опіці, фінансовій підтримці, медичному та психологічному супроводі, що в умовах війни стає дедалі складніше забезпечити. Соціальні сироти, які виховуються без постійного родинного середовища, значно вразливіші до бідності, експлуатації, психосоціальних порушень, і з меншою ймовірністю матимуть доступ до якісної освіти або стабільної зайнятості у майбутньому. Це означає зниження людського капіталу нації, що безпосередньо впливає на довгострокову стійкість якості життя в суспільстві. Низький рівень усиновлення додатково ускладнює інтеграцію цих дітей у стабільне соціальне середовище.

Таким чином, соціальне сирітство є не лише індикатором соціальної кризи, але й чинником, який підриває здатність суспільства до відновлення та розвитку в умовах тривалих потрясінь. Вирішення проблеми потребує системної державної політики, що охоплює профілактику сирітства, реформу інституційного догляду, підтримку сімей у кризі та стимулювання усиновлення. Це є необхідною умовою для формування резиліентного соціального середовища та підвищення якості життя в Україні.

Рівень підліткової народжуваності. Раннє материнство є важливим соціальним індикатором, оскільки народження дитини у підлітковому віці може суттєво обмежити можливості для здобуття освіти, професійного розвитку та економічної самореалізації молодих жінок [12].

На основі доступних даних (табл. 8) в Україні можна простежити чітку тенденцію до зниження рівня підліткової народжуваності серед дівчат віком 15–19 років у 2018–2023 рр. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2018 р. цей показник становив 19,7 народжень на 1000 жінок відповідного віку, у 2019 р. – 16,9, у 2020 р. він зменшився до 15,8, а у 2021 р. – до 13,8²¹.

За даними Світового банку, в Україні зафіксовано рівень підліткової народжуваності на рівні 10,3 на 1000 жінок віком 15–19 років у 2022 р. Зменшення частки раннього материнства у 2022 р. свідчить про позитивну динаміку в сфері репродуктивного здоров'я, поліпшення рівня обізнаності про планування сім'ї та ефективність соці-

¹⁹ Kucova M. Without Parents During the War: What is the Situation with Orphans in Ukraine? *Voices of Children*. 12.04.2024. URL: <https://voices.org.ua/en/news/without-parents-during-the-war-what-is-the-situation-with-orphans-in-ukraine>

²⁰ Мурашко А. В Україні зменшилась кількість дітей-сиріт: нові дані від Мінсоцполітики. *Українські національні новини*. 04.01.2025. URL: <https://unn.ua/en/news/the-number-of-orphans-in-ukraine-has-decreased-new-data-from-the-ministry-of-social-policy>

²¹ Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років, на 1000 жінок віком 15–19 років. Державна служба статистики України. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/5-5-1>

альної політики. У 2023 р. зафіксовано незначне зростання показника до 11,4²². Порівняно зі значеннями згаданого показника в країнах Європейського Союзу вітчизняна картина підліткової народжуваності викликає неабияке занепокоєння: у 2023 р. рівень раннього материнства в Україні на 70% був вищий за рівень у країнах ЄС.

Таблиця 8

Показник підліткової народжуваності в Україні та в країнах ЄС на 1000 жінок віком 15–19 років у 2018–2023 рр.

Роки	Рівень підліткової народжуваності		
	Україна		ЄС
	Держстат	Світовий банк	
2018	19,7	18,6	8,9
2019	16,9	16,6	8,4
2020	15,8	15,5	7,8
2021	13,8	14,4	7,2
2022	–	10,3	6,8
2023	–	11,4	6,7

Джерело: складено автором за: Adolescent fertility rate (births per 1000 women ages 15–19). World Bank. URL: <https://genderdata.worldbank.org/en/economies/ukraine>; Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років, на 1000 жінок віком 15–19 років. Державна служба статистики України. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/5-5-1>; European Union Adolescent Fertility Rate Births Per 1000 Women Ages 15 19. Trading Economics. URL: <https://tradingeconomics.com/european-union/adolescent-fertility-rate-births-per-1000-women-ages-15-19-wb-data.html>

У контексті резилієнтності якості життя зниження рівня підліткової народжуваності зміцнює потенціал жіночої молоді до активної участі в житті суспільства та економіки. Це дозволяє зменшити рівень міжпоколінного відтворення бідності, знижує навантаження на систему соціального захисту та медичних послуг, а також покращує гендерну рівність у доступі до можливостей. Водночас незначне зростання у 2023 р. може бути сигналом про погіршення умов доступу до якісних освітніх і профілактичних послуг через воєнний стан, внутрішнє переміщення населення або розриви у соціальній інфраструктурі. Тому цей показник має залишатись у фокусі політики зміцнення резилієнтності як одного з чинників довгострокової якості життя в Україні.

Рівень вживання алкоголю та наркотичних засобів. В Україні протягом 2018–2024 рр. зафіксовано стабільно високий рівень вживання алкоголю серед дорослого населення, а також наявність тривожних тенденцій серед підлітків щодо вживання наркотичних засобів. Попри відсутність регулярних загальнонаціональних досліджень щодо поширеності наркотичних засобів серед населення віком 15–64 роки, окремі вибіркові дослідження надають уявлення про масштаби проблеми.

За даними Європейського шкільного опитування ESPAD-2019 (опитування проводиться раз на чотири роки), 86% українських підлітків віком 14–17 років повідомили про вживання алкоголю хоча б раз у житті, а 22,5% вживали його щотижня. У тій са-

²² Adolescent fertility rate (births per 1000 women ages 15–19). World Bank. URL: <https://genderdata.worldbank.org/en/economies/ukraine>

мій віковій групі 18% вживали будь-які незаконні наркотичні засоби хоча б один раз, серед них 8,7% – канабіс, 9,2% – інгалянти²³. Дані звіту ESPAD-2024 свідчать про поліпшення ситуації: на 9 в.п. менше українських підлітків (77%) вживали алкоголь щонайменше раз у житті. Про вживання інгалянтів повідомили 5,4% підлітків, 11,8% опитаних повідомили про вживання канабісу [13], що свідчить про деградацію соціальних моделей поведінки та втрату стабільного соціального контролю в середовищі молоді.

Серед дорослого населення (віком 18 років і старше) поширеність вживання алкоголю теж є істотною: у 2023 р. 77,4% вживали алкоголь протягом останніх 12 місяців, 50,8% є активними споживачами, які вживають його щонайменше раз на місяць. Майже половина з них повідомляє про випадки надмірного епізодичного вживання, що створює ризики для здоров'я та економічного добробуту. Крім того, 15% зазначили безпосередній негативний вплив алкоголю на своє здоров'я або матеріальне становище²⁴.

Щодо наркотичних засобів, то, за оцінками експертів, станом на 2023–2024 рр. кількість людей, які вживають наркотичні засоби в Україні, коливається в межах 1–1,5 млн із щорічним приростом 8–10%²⁵. Частка досліджень вказує також на тривожні тенденції у вживанні психоактивних речовин серед військовослужбовців, що є особливо алармістським з огляду на триваючу війну в Україні [14]. За даними Київської міської й обласних державних (військових) адміністрацій, на кінець 2023 р. в Україні кількість осіб, які вживають наркотичні засоби та психотропні речовини ін'єкційним шляхом і мають в анамнезі інфекційні гепатити, ВІЛ-інфекцію, ТБ, становила 28 417 [15]. Уніфіковані дані з динамікою за доступними роками наведено у таблиці 9.

Захворюваність на алкоголізм та наркоманію суттєво підриває соціальну резиліентність українського суспільства. У контексті війни, економічної нестабільності та психологічного навантаження вживання психоактивних речовин стає як наслідком, так і каталізатором соціальної дезорганізації. Алкоголь і наркотичні засоби прямо впливають на працездатність населення, рівень продуктивності, демографічну ситуацію, а також загострюють проблеми громадського здоров'я.

Серед підлітків такі показники вказують на брак ефективних превентивних і освітніх програм, що унеможлиблює формування покоління, стійкого до соціальних ризиків. Серед дорослих – особливо військових і ветеранів – поширення залежностей загрожує безпеці, а також посилює навантаження на систему охорони здоров'я.

Резиліентність як складова якості життя – це здатність суспільства адаптуватися, відновлюватися та протистояти викликам. Високий рівень захворюваності на

²³ Smoking among Ukrainian teenagers decrease, though alcohol consumption, drug use, and social media addiction are increasing. UNICEF. 10.10.2019. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/espada2019>

²⁴ Alcohol consumption in Ukraine – behaviour and attitude – December 2023: key findings. World Health Organization. 12.03.2024. URL: <https://www.who.int/ukraine/publications/m/item/alcohol-consumption-in-ukraine-key-findings>

²⁵ Чепіль Б. Статистика та боротьба з наркоманією в Україні. ГО “Наркологічний центр “ХЕЛП”. 06.05.2024. URL: <https://helprehab.org.ua/statistika-narkomaniyi-v-ukrayini-2024>

алкоголізм і наркоманію обмежує таку здатність, знижуючи потенціал країни до сталого розвитку та соціального згуртування. Отже, боротьба з цими формами залежності має розглядатися не лише як медичне, але й як стратегічне соціально-економічне завдання.

Таблиця 9

Рівень захворюваності на алкоголізм і наркоманію в Україні у 2018–2024 рр.

Роки	Опитування щодо вживання (за останні 12 місяців)				Кількість осіб, які отримали медичну допомогу внаслідок вживання		Кількість осіб, притягнутих до відповідальності за правопорушення у сфері обігу			
	серед підлітків (віком 14–17 років)*, %		серед дорослих (віком 18–69 років), %				алкоголю		наркотичних засобів	
	алкоголю	наркотичних засобів	алкоголю	наркотичних засобів	алкоголю	наркотичних засобів	кримінальної	адміністративної	кримінальної	адміністративної
2018	–	–	–	–	240 695	62 243	–	–	26 640	3287
2019	5,5	9,6	55,6	42,1	234 474	62 579	–	–	28 338	2762
2020	–	–	–	–	184 367	62 419	615	17 451	27 734	3701
2021	–	–	–	–	184 257	66 266	721	17 003	28 963	4068
2022	–	–	–	–	92 205	52 658	546	57 709	34 099	4984
2023	–	–	77,4	63,7	123 129	65 473	999	98 101	38 670	6590
2024	6,2	15,8	78,0	72,5	105 068	66 991	901	72 722	47 617	4782

* Результати опитування ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, яке проводиться один раз на чотири роки.

Джерело: складено автором за: Моніторинг наркотичної та алкогольної ситуації в Україні. Київ: Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, 2025. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psikhoaktivnikh-rechovin/analitika-i-mizhnarodni-rekomendacii>; Онлайн-опитування щодо поширеності та частоти вживання окремих наркотичних і психотропних речовин в Україні – 2023. Інститут психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків МОЗ України. 2023. URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/vzhyvannya-narkotyktiv-v-ukrayini-rezultaty-opytuvannya-2023.pdf>

Розгортання епідемії туберкульозу. Протягом 2018–2024 рр. епідеміологічна ситуація в області туберкульозу в Україні характеризувалася тривожними тенденціями. Негативну динаміку поглиблює зростання випадків мультирезистентного туберкульозу (МРТБ), що ускладнює лікування та вимагає дороговартісної терапії. У 2018 р. в країні було зафіксовано 25 147 випадків туберкульозу, а рівень захворюваності становив 59,1 на 100 тис. населення. У наступні роки, зокрема у 2019–2020 рр., спостерігалося певне зниження як кількості виявлених випадків, так і загального показника захворюваності, що частково пов'язано з пандемією COVID-19 і зменшенням охоплення скринінгами. У 2021 р. зафіксовано 17 593 випадки, що відповідає рівню захворюваності 42,9 на 100 тис. населення. У 2022 р. цей показник становив 45,1 на 100 тис., а вже у 2023 р. – 48,4 на 100 тис., що демонструє зростання на 7,3%. У 2024 р. кількість

уперше зареєстрованих в Україні захворювань на туберкульоз становила 18 140, що на 8,7% менше за аналогічний показник 2023 р.²⁶.

Особливе занепокоєння викликає ситуація на тлі повномасштабної війни: через переміщення населення, руйнування медичної інфраструктури та зниження доступу до діагностики і лікування хвороба поширюється активніше. Попри це, окремі дослідження зафіксували, що серед українських біженців у Європі рівень захворюваності на туберкульоз виявився нижчим за очікуваний, хоча й залишався підвищеним у країнах із розвинутою системою скринінгу. У таблиці 10 наведено основні показники захворюваності на туберкульоз в Україні.

Таблиця 10

Динаміка захворюваності на туберкульоз в Україні (2018–2024 рр.)

Роки	Кількість уперше зареєстрованих захворювань на туберкульоз, одиниць	Рівень захворюваності, випадків на 100 тис. населення	Зміни порівняно з попереднім роком, %	Рівень МРТБ
2018	25 296	59,3	–	Високий
2019	23 437	55,3	–6,7	Високий
2020	17 593	42,2	–23,7	Високий
2021	18 145	43,8	+3,8	Високий
2022	18 410	45,1	+3,0	Високий
2023	19 851	48,4	+7,3	Високий
2024	18 140	44,2	–7,8	Високий

Джерело: складено автором за: Аналітично-статистичні матеріали з ТБ. Київ: Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, 2025. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/tuberkuloz/statistika-z-tb/analitichno-statistichni-materiali-z-tb>

Поширення туберкульозу, особливо його мультирезистентних форм, є серйозним викликом для резилієнтності якості життя населення. Високий рівень захворюваності свідчить про вразливість системи охорони здоров'я, а також про соціальну незахищеність окремих груп населення – людей з низьким рівнем доходів, переміщених осіб, жителів тимчасово окупованих територій тощо. Наявність МРТБ ускладнює лікування, вимагає значних ресурсів, і в разі несвоєчасної терапії спричиняє втрату працездатності та смертність.

Зростання захворюваності серед підлітків – особливо небезпечна тенденція, що загрожує демографічним перспективам країни. Туберкульоз знижує фізичну активність, погіршує психоемоційний стан хворих, викликає соціальну стигматизацію, що в сукупності знижує адаптаційний потенціал суспільства до криз і перешкоджає стійкому розвитку. В умовах війни це створює додатковий тягар для держави й громад, ускладнюючи зусилля з підтримки здоров'я нації та довгострокової відбудови країни.

²⁶ Аналітично-статистичні матеріали з ТБ. Київ: Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, 2024. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/tuberkuloz/statistika-z-tb/analitichno-statistichni-materiali-z-tb>

Висновки. Сучасна наукова думка реалізує концепцію резилієнтності у багаторівневому підході до вивчення соціального середовища, в якому інституційна стійкість, соціальний капітал, психологічна підтримка та безпека взаємопов'язані й критично важливі для збереження якості життя населення в кризові періоди.

Актуальні тренди вказують на поступове виснаження адаптивного потенціалу населення України, що проявляється в накопиченні соціальних проблем, а також у критиці системи соціального захисту, яка часто не встигає за масштабами нових викликів. Це прямо впливає на якість життя як у короткостроковій перспективі (фізична, психологічна безпека), так і в довгостроковій (соціальна інтеграція, соціальний капітал).

Аналіз дестимуляторів соціального середовища в українських умовах указує на зростання їхніх показників у більшості сфер. Зокрема, фіксується високий рівень злочинності та захворюваності на туберкульоз, підвищення показників суїцидальної поведінки, соціального сирітства, поширення наркотичної та алкогольної залежностей, значний рівень підліткового материнства порівняно зі статистикою країн ЄС. Такі тенденції свідчать про зниження резилієнтності соціального середовища та ослаблення його захисних механізмів.

Проведене дослідження має і певні обмеження, пов'язані з недостатністю актуальних статистичних даних у воєнний період та неоднорідністю інформаційних джерел. Це зумовлює потребу в подальшому удосконаленні методології вимірювання соціальної стійкості та її індикаторів. Увага може бути зосереджена на стимуляторах резилієнтності соціального середовища в Україні, на кількісній оцінці співвідношення стимуляторів і дестимуляторів резилієнтності в умовах відбудови держави. Перспективи майбутніх досліджень полягають також у розробці інтегрального індексу соціальної резилієнтності якості життя населення.

Підвищення якості життя населення України в умовах воєнного стану можливе за умови структурної трансформації соціального середовища як простору можливостей, а не лише виживання. Для посилення резилієнтності необхідна державна політика, яка мінімізує дестимулятори й активно формує стимулятори через підтримку місцевих ініціатив, полісуб'єктне управління, державно-приватне партнерство, міжсекторальну взаємодію, соціальне підприємництво, розвиток системи соціальних сервісів і розробку профілактично-просвітницьких проєктів для громадян.

Список використаних джерел

1. Rizzi D., Ciuffo G., Landoni M., Mangiagalli M., Ionio C. Psychological and environmental factors influencing resilience among Ukrainian refugees and internally displaced persons: A systematic review of coping strategies and risk and protective factors. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266125>
2. Liu C.-F., Mostafavi A. Network dynamics of community resilience and recovery: new frontier in disaster research. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2025. Vol. 123. Article 105489. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2025.105489>
3. Qiang Y., Zou L., Cai H. Big Earth Data for quantitative measurement of community resilience: current challenges, progresses and future directions. *Big Earth Data*. 2023. Vol. 7 (4). P. 1035–1057. <https://doi.org/10.1080/20964471.2023.2273594>

4. Wang K., Ke Y. Social sustainability of communities: a systematic literature review. *Sustainable Production and Consumption*. 2024. Vol. 47. P. 585–597. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2024.04.031>
5. Лібанова Е. Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування і реагування. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 58 (4). С. 3–23. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003>
6. Заяць Т., Романюк С., Краєвська Г., Дяконенко О., Сова О. Пріоритетні напрями формування спроможних територіальних громад в Україні. *Agricultural and Resource Economics*. 2024. Vol. 10. No. 1. С. 135–164. <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06>
7. Дяконенко О., Нечитайло Т. Роль резильєнтного потенціалу громадських організацій у відновленні територіальних громад України. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 57 (3). С. 122–140. <https://doi.org/10.15407/dse2024.03.122>
8. Сова О.Ю. Вплив комерційного та громадського секторів на соціально-економічну активність громад України. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. № 59 (1). С. 3–19. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.003>
9. Сова О.Ю. Конфігурації соціального середовища в контексті резильєнтності якості життя населення. *Український соціум*. 2025. № 3 (94). С. 13–26. <https://doi.org/10.15407/socium2025.03.013>
10. An J., Wang T., Chen B., Oleksiyenko A., Lin C. Mental Health of Residents of Ukraine Exposed to the Russia-Ukraine Conflict. *JAMA Network Open*. 2025. Vol. 8 (2). Article e2459318. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.59318>
11. Burkhart A. Orphan Starvation in Ukraine. World Food Prize Essay. 2017. URL: https://www.worldfoodprize.org/documents/filelibrary/youth_programs/2017_gyi_papers/group_8/Burkhart_AbricannaGYI_Paper_B582F59373AC9.pdf
12. Аксьонова С.Ю. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2016. 184 с. URL: https://idss.org.ua/monografii/2016_Aksyonova.pdf
13. ESPAD Report 2024. Results from the European School Survey. Project on Alcohol and Other Drugs. EUDA. 2025. URL: <https://www.espad.org/espad-report-2024>
14. Побічні жертви. Огляд споживання психоактивних речовин в українському війську. The Global Initiative. 2025. URL: <https://globalinitiative.net/analysis/collateral-damage-assessing-substance-use-in-ukraines-military>
15. Наркотична ситуація в Україні (за даними 2023 року): звіт 2024. Київ: Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, 2024. URL: [https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/ЗВІТ_Наркотична_ситуація_в_Україні_\(за_даними_2023_року\).pdf](https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/ЗВІТ_Наркотична_ситуація_в_Україні_(за_даними_2023_року).pdf)

Надійшла 25.06.2025

Прорецензована 17.10.2025

Доопрацьована 28.10.2025

Прийнята до друку після доопрацювання 16.12.2025

Опублікована 30.12.2025

References

1. Rizzi, D., Ciuffo, G., Landoni, M., Mangiagalli, M., Ionio, C. (2023). Psychological and environmental factors influencing resilience among Ukrainian refugees and internally displaced persons: A systematic review of coping strategies and risk and protective factors. *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266125>
2. Liu, C.-F., Mostafavi, A. (2025). Network dynamics of community resilience and recovery: new frontier in disaster research. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 123, 105489. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2025.105489>

3. Qiang, Y., Zou, L., Cai, H. (2023). Big Earth Data for quantitative measurement of community resilience: current challenges, progresses and future directions. *Big Earth Data*, 7 (4), 1035-1057. <https://doi.org/10.1080/20964471.2023.2273594>
4. Wang, K., Ke, Y. (2024). Social sustainability of communities: a systematic literature review. *Sustainable Production and Consumption*, 47, 585-597. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2024.04.031>
5. Libanova, E. (2024). Resilience of the socio-economic system of Ukraine to the shocks caused by the war: specifics of formation and response. *Demography and Social Economy*, 58 (4), 3-23. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003> [in Ukrainian]
6. Zaiats, T., Romaniuk, S., Kraievskaya, H., Diakonenko, O., Sova, O. (2024). Priority areas for the formation of capable territorial communities in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 10, 1, 135-164. <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06> [in Ukrainian]
7. Dyakonenko, O., Nechytailo, T. (2024). The role of the resilient potential of public organizations in reconstruction of territorial communities of Ukraine. *Demography and Social Economy*, 57 (3), 122-140. <https://doi.org/10.15407/dse2024.03.122> [in Ukrainian]
8. Sova, O. (2025). The impact of the commercial and civil society sectors on the socio-economic activity of Ukrainian communities. *Demography and Social Economy*, 59 (1), 3-19. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.003> [in Ukrainian]
9. Sova, O.Yu. (2025). Configurations of the social environment in the context of quality of life resilience. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 3 (94), 13-26. <https://doi.org/10.15407/socium2025.03.013> [in Ukrainian]
10. An, J., Wang, T., Chen, B., Oleksiyenko, A., Lin, C. (2025). Mental Health of Residents of Ukraine Exposed to the Russia-Ukraine Conflict. *JAMA Network Open*, 8 (2), e2459318. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.59318>
11. Burkhart, A. (2017). Orphan Starvation in Ukraine. World Food Prize Essay. URL: https://www.worldfoodprize.org/documents/filelibrary/youth_programs/2017_gyi_papers/group_8/Burkhart_AbriannaGYI_Paper_B582F59373AC9.pdf
12. Aksonova, S.Yu. (2016). Teenage Motherhood: the Demographic Aspect of the Problem. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies NAS of Ukraine. URL: https://idss.org.ua/monografii/2016_Aksyonova.pdf [in Ukrainian]
13. ESPAD Report 2024. Results from the European School Survey. Project on Alcohol and Other Drugs. (2025). EUDA. URL: <https://www.espad.org/espad-report-2024>
14. Collateral Damage: Assessing Substance Use in Ukraine's Military. (2025). The Global Initiative. URL: <https://globalinitiative.net/analysis/collateral-damage-assessing-substance-use-in-ukraines-military> [in Ukrainian]
15. 2024 Report. Drug Situation in Ukraine (based on 2023 data). (2024). Kyiv: Public Health Centre of the Ministry of Health of Ukraine. URL: [https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/ЗВІТ_Наркотична_ситуація_в_Україні_\(за_даними_2023_року\).pdf](https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/ЗВІТ_Наркотична_ситуація_в_Україні_(за_даними_2023_року).pdf) [in Ukrainian]

Received on June 25, 2025

Reviewed on October 17, 2025

Revised on October 28, 2025

Signed for printing after revision on December 16, 2025

Published on December 30, 2025